

3) вплив засобів масової інформації.

Завдяки впливу засобів масової інформації термінологія дипломатії стала, до певної міри, власністю широких верств населення, адже фактично кожен зацікавлений в інформації щодо політичних подій в своїй країні та закордоном. У намагаючись донести ці події до пересічної людини, автори статей, теле- та радіопередач часто замінюють складні важкозрозумілі терміни більш простими за формою, експресивними виразами; хоча часто вони в більшій або меншій мірі відрізняються за значенням: *to stabilize – to peg* (стабілізувати); *alignment – group, grouping* (угруповання); *dactyloscopic prints – finger prints* (відбитки пальців);

4) термінологічні запозичення, включаючи інтернаціоналізацію: *militia – home guard* (ополчення); *deficit – shortage* (дефіцит); *guarantee – warrantor* (гарант);

5) американські та британські відповідники: *stockholder – shareholder* (акціонер); *black economy – underground economy* (тіньова економіка); *lawyer – solicitor* (адвокат)

Отже, будучи складовою частиною загальноживаної лексики, термінологія не може не підпорядковуватись законам і процесам розвитку та функціонування мови, за якими «лексичні одиниці задля забезпечення семантичної рівноваги мови та підвищення її комунікативної чіткості виробили здатність до акумуляції у своєму змісті нових значень або їх відтінків» [3, с. 5]. Тому в термінології відбуваються всі лексико-семантичні процеси, включаючи й синонімію, але зі своїми специфічними рисами реалізації даних процесів.

Література:

1. Вюстер Е. Международная стандартизация в технике / Е. Вюстер. – Л.-М. : Стандартиз, 1935. – 302 с.
2. Дубичинский В. В. Интернациональные омонимы, паронимы, антонимы и синонимы в русском языке : Методические рекомендации / В. В. Дубичинский. – Харьков : ХПИ, 1991. – 34 с.
3. Думашівський Я. Є. Синонімія дієслів руху у мові французької спортивної преси: Автореф. дис ... канд. філол. наук.: 10.02.05 / Я. Є. Думашівський. – Київський державний лінгвістичний ун-т. – К., 2002. – 20 с.
4. Іваницький Р. В. Елімінація синонімії в термінографічній діяльності / Р. В. Іваницький // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Германська філологія. – Чернівці, 1996. – Вип. I. – С. 94–100.
5. Кияк Т. Р. Мотивованність лексических одиниць (количественные и качественные характеристики) / Т. Р. Кияк. – Львов : Вища школа, 1988. – 162 с.
6. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М. : Издательство Академии Наук СССР, 1961. – 160 с.
7. Budin G. Language Planning and Terminology Planning – Theories and Practical Strategies // International Conference on Terminology Science and Terminology Planning. In Commemoration of E. Drezen (1892-1992) (Rīga, 17-19 August 1992). – Vienna : TermNet, 1994. – P. 85–93.
8. Felber H. Terminology Manual / H. Felber. – Paris : Unesco; Infoterm, 1984. – v. XXI. – 426 p.
9. Irgl V. Synonymy in the Language of Business and Economics / V. Irgl // Special Language: From Human Thinking to Human Machines. – Philadelphia, 1989. – P. 276–281.

УДК 81'366=512,161

Є. В. Михайлова,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТРАНСПОЗИЦІЯ – ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЯВИЩЕ У ГРАМАТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається транспозиція як функціональне явище в граматичній системі турецької мови, описуються три рівні взаємопереходу частин мови. Також визначаються первинні та вторинні функції частин мови.

Ключові слова: частина мови, транспозиція, синтаксичний транспозит, морфологічний транспозит, синтаксична функція.

В статье рассматривается транспозиция как функциональное явление в грамматической системе турецкого языка, описываются три уровня взаимоперехода частей речи. Также определяются первичные и вторичные функции частей речи.

Ключевые слова: часть речи, транспозиция, синтаксический транспозит, морфологический транспозит, синтаксическая функция.

The transposition as functional phenomenon in the grammatical system of the Turkish language and three levels of transposition of the part of speech are described in the article. Also defined primary and secondary functions of the part of speech.

Keywords: part of speech, transposition, syntactic transpozit, morphological transpozit, syntactic function.

Частини мови є відносними і неавтономними макрокатегоріями граматичної системи мови, що зумовлюється особливостями функціонування слів у реченні. Лексичний масив мови структурований на семантико-граматичні класи – частини мови, становить динамічну систему мовно-мисленневої діяльності, що забезпечує оформлення мисленневого змісту у висловлюванні.

Частини мови у такому діяльному механізмі вступають у системні взаємовідношення, які виявляються у їх функціональній реалізації у реченні. Частини мови як семантико-граматичні класи слів виділяються за семантичним, синтаксичним та морфологічним. «Ядрові класу притаманні узагальнено граматичне значення, що корелює з лексичним значенням слова, первинні семантико-синтаксичні та формально-синтаксичні функції і закріплені за синтаксичними функціями морфологічні показники. Узагальнене граматичне значення, утворене на базі предметного, лексико-денотативного ядра лексико-граматичного класу поширюється також на елементи з іншим лексичним значенням, але в тотожній синтаксичній позиції функціонує в ролі категоріального значення частин мови. Категорійне значення, охоплюючи ядро лексико-граматичного класу і його периферію, вказує на типові синтаксичні особливості слова» [2, с. 20].

Традиційно чотири частини мови дієслово, іменник, прикметник, прислівник визначаються за системною кореляцією семантичного та синтаксичного критеріїв: *дієслово* – семантична категорія процесуальності реалізується у первинній предикативній функції присудка; *іменник* – семантична категорія предметності реалізується у функції суб'єкта або

об'єкта дії, що у структурі речення оформлюється синтаксею підмета або додатка; *прикметник* – семантична категорія статичної ознаки предмета реалізується: в атрибутивній функції, що оформлюється присубстантивним другорядним членом речення – означенням, або в предикативній функції, що оформлюється головним членом речення – складеним іменним присудком; *прислівник* – семантична категорія ознаки іншої ознаки реалізується в атрибутивній функції, що оформлюється придієслівною або приад'єктивною обставиною.

Типовими синтаксичними функціями слова вважаються первинні синтаксичні функції частини мови, які обов'язково корелюють із семантичною категорією цієї частини мови. Зміна первинної синтаксичної функції на вторинну (формально-синтаксичну) визначає транспозицію (конверсію) слова, оскільки набута вторинна функція є первинною для іншої частини мови.

Під впливом функціональних потреб здійснюється перехід однієї частини мови в іншу – транспозиція. Транспозиція, або конверсія, визначається в сучасній лінгвістиці по-різному: транспозиція частин мови, зумовлена зміною синтаксичної функції, коли слово однієї частини мови транспонується в іншу частину мови (субстантивіація, вербалізація, адвербалізація) [7; 8]; невиражена словотвірна похідність [5]; морфолого-синтаксичне словотворення [1; 10]; взаємоперехід частин мови, зумовлений зміною лексичного значення слова, його морфологічною характеристикою, синтаксичними функціями та сполучуваністю з іншими частинами мови [3].

Транспозицію в системі семантико-граматичних класів сучасної турецької мови визначав ще Дж. Дені. У своїй праці «Тькзе Dilbigisi» (1920 р.) він зазначав, що слова однієї частини мови, виконуючи функції іншої, можуть переходити в розряд іншої частини мови, і наводив такі приклади: *Dün sarışın bir güzelle tanıştım* /Вчора я познайомився з *красунею-білявкою*/; *Kilo alınca tatlı yemeyi bıraktım* /Як тільки я погладшала перестала їсти *солодке*/ – функціональні іменники; *Seninle çok güzel günler yaşadık* /Ми з тобою пережили *багато гарних днів*/; *Sen ne tatlı zocuksun* /Яка ж ти *солоденька дитина*/ – функціональні прикметники; *Çocuk güzel konuşuyor* /Дитина *гарно* розмовляє/; *Çok tatlı konuşuyorsunuz* /Ви дуже *солодко* говорите/ – функціональні прислівники; *İnanın bana, siz çok güzelsiniz* /Повірте мені, ви *надзвичайно гарні*/; *Sen bal kadar tatlısın* /Ти *солодка* наче мед/ – функціональні дієслова. *Oh, burası ne güzel!* /Ой, як же тут *гарно*!/; *Oh, ne kadar tatlı!* /Ой, як же *солодко*!/ – функціональні вигуки.

Транспозиційні явища також аналізуються у російських турецьких граматиках А. М. Кононова [4], П. І. Кузнецова [6], Ю. В. Щеки [9] та ін. Проте термінологія для визначення транспозиційних явищ не усталилась у лінгвістиці.

Важливим є чітке термінологічне розмежування конверсійних явищ різного рівня транспозиції, оскільки це впливає на статус слова у граматичній системі турецької мови. У системі мови перехід частин мови може реалізуватись синтаксично, морфологічно і семантично, проте вихідною точкою транспозиції завжди є синтаксичний рівень: зміна синтаксичної функції послаблює категорійну сему слова і зумовлює її подальшу семантичну модифікацію на рівні морфологічних категорій, а далі на рівні лексичної семантики.

Синтаксичний рівень переходу частин мови визначається лише зміною первинної синтаксичної функції на вторинну, що морфологічно не оформлюється у парадигмі слова та не впливає на зміну граматичних значень слова:

Arkadaşım yazın dinledi /Товариш відпочивав *улітку*/ (синтаксичний прислівник) -> *Yazın dinlenme sağlığını olumlu etkiledi* /Відпочинок *улітку* позитивно вплинув на його здоров'я/ (синтаксичний, неморфологізований прикметник).

Морфологічна транспозиція може бути повною, коли оформлюється морфологічними засобами частини мови, в яку переходить, або неповною, коли морфологічне оформлення висхідної частини мови не змінюється. Неповна морфологічна транспозиція відбувається у випадках, у випадках, коли зміна синтаксичної функції, змінює природу граматичних значень слова (нейтралізується одна або декілька грамем), але ця зміна не оформлюється морфологічно граматичними афіксами:

Babam geldi /*Батько* прийшов./ -> *Babamın gelişi* /Прийхід *батька*/ (неповна морфологічна транспозиція іменника в прикметник). Такий рівень транспозиції називається морфолого-синтаксичним.

Повна морфологічна транспозиція характеризується зміною категорійної семантики слова, що морфологічно оформлюється за допомогою спеціальних словозмінних або словотвірних афіксів нової частини мови. Морфологія закріплює нетипові для висхідної частини мови синтаксичні позиції. Наприклад 'процесуальність' -> 'предметність':

Uyku (uy-ku-0) onu masala götürmüştü /*Сон* переносив його у казку/; *Şafak (şafak-0) onu sakinleşmiş* /*Світанок* заспокоював його/; *Patlama (patla-ma-ş) beni uyandırdı* /*Вибух* мене розбудив/ Такий рівень транспозиції називається морфологічним.

Семантичний рівень переходу частин мови, який вважається завершенням транспозиційної деривації, маркується морфологічними афіксами і визначається зміною денотата – слово називає нову реалію дійсності:

Eyden çıkıyogurt /Я виходжу з будинку/ (синтаксичне, морфологічне і семантичне дієслово) -> *Olaydan çıkma zordu* /*Вихід* із ситуації був складним/ (морфологічний іменник) -> *Mağazadan geniş çıkma otomatik olarak kapatılır* /*Широкий вихід* із магазину закривається автоматично/ (семантичний іменник).

Синтаксичні та морфолого-синтаксичні транспозити є явищем функціонально-синтаксичним. Вони відрізняються семантично від непохідних та похідних слів центру семантико-граматичного класу, оскільки їм притаманна семантика висхідної частини мови та семантика нової синтаксичної позиції. Такі транспозити належать до функціональної периферії цієї частини мови, до якої вони транспозитували, і визначаються як функціональні форми цієї частини мови за характерними для них синтаксичними відношеннями.

Морфологічні та семантичні транспозити, оформлені спеціальними граматичними або словотвірними афіксами нової частини мови, є явищем морфологічним. *Yıldızlar şafakta kayboldu* /*Зорі зникли на світанку*/ -> *Şafaklı yıldızlar gökten kaybolmuş* /*Світанкові зорі зникли з неба*/. Приклад демонструє морфологічну транспозицію іменника в прикметник, яка оформлюється словотвірним афіксом -lı. Такі транспозити завжди є морфологічно вторинними (похідними від слів інших частин мови) і належать до лексичної периферії частини мови, в яку транспозитували.

У граматичній системі турецької мови можливі три ступені транспозиції частин мови – синтаксичний, морфологічний та семантичний у іменник (субстантивіація), у прикметник (ад'єктивіація), у дієслово (вербалізація) та у прислівник (адвербалізація). Наприклад:

1) субстантивіація: *Helikopterde, savaşın başlamasından sonra İngiliz subayları vardır* /Після *початку* війни в *хелікоптері* знаходились *англійські офіцери*/; *Çatışma durumunda annesi lie aynı odaya sığınmışlar* /У разі *озброєних сутичок* вона із *мамою* ховалась в тій самій кімнаті/; *İçinden ağlamak geldi* /*Плач* ішов з середини/;

2) вербалізація: *Reis Bey yavaş yavaş kızmaya başlıyordu* /*Рейс Бей* попряму *починав* сердитись/; *Onları destekleyen bir uğun isim sıralanmış* /Вони *склали* *спусок* імен тих, хто їх підтримував/; *Bu daha da iz yurtan çığlıktır* /*Це був* *крик*, який *виривав* душу/;

3) ад'єктивіація: *Dürüstlük ve doğruya karşı bırakılmaz ödeviydi* /*Це* було завдання, *яке* *суперечить* *чесності* та *правді*/; *Aynı anda Küçük Ağa sebepsiz, fakat dayanılmaz bir acı duyuyor* /У той самий момент *Кючюк Ага* відчував *безпідставний, нестерпний біль*/; *Yerinde duramaz oldu* /Він став *безупинним*/;

4) адвербіалізація: *Sesizce avluda ilerledi. /Він рухався по подвір'ї беззвучно/; Gün ağarırken umutsuzca doğruldu /На світанку він вправ у відчай/; Sabahları erkenden erkekler işlerine gidiyorlardı /Із самого ранку чоловіки вирушали на роботу./; ... sabaha kadar dışarda beklediğimi anlattım /... я розповів як до самого ранку чекав надворі/.*

Отже, під впливом функціональних потреб здійснюється перехід однієї частини мови в іншу – транспозиція (конверсія). Залежно від рівня транспозиції – синтаксична, морфологічна, семантична – визначається статус слова у граматичній системі мови та в ієрархічній структурі семантико-граматичного класу (частини мови). Синтаксичні та морфолого-синтаксичні транспозити є явищем функціонально-синтаксичним: слово обов'язково змінює первинну синтаксичну функцію, а також змінює (нейтралізує) або не змінює граматичне значення (одну або декілька грамем), але ця зміна не оформлюється морфологічно граматичними афіксами нової частини мови. Такі транспозити належать до функціональної периферії тієї частини мови, до якої вони транспозитували, і визначаються як функціональні форми цієї частини мови. Морфологічні та семантичні транспозити є явищем морфологічним: слово, яке переходить в іншу частину мови, обов'язково змінює первинну синтаксичну функцію та категорійну семантику, що оформлюється граматичними або словотвірними афіксами нової частини мови. Такі транспозити завжди є вторинними (морфологічно похідними від інших частин мови) і належать до лексичної периферії частини мови, в яку транспозитували.

Література:

1. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1972. – 615 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 411 с.
3. Гулыга Е. В. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке / Е. В. Гулыга, Е. И. Шендельс. – М. : Просвещение, 1969. – 184 с.
4. Кононов А. Н. Грамматика современного турецкого литературного языка / А.Н. Кононов. – М. : Академия наук УССР, Институт Языкознания, 1956. – 570 с.
5. Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – [2-е изд.]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 120 с.
6. Кузнецов П. И. Учебник турецкого языка. Начальный курс / П. И. Кузнецов – М. : ИД «Муравей-Гайд», 2000. – 400 с.
7. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во литературы на разных языках, 1956. – 260 с.
8. Супрун А.Е. Части речи в русском языке / А.Е. Супрун. – М. : Превещение, 1971. – 132 с.
9. Щека Ю.В. Проблема частей речи в тюркских языках в свете традиционного, структурного и функционального подходов / Ю.В. Щека. – Вопросы тюркской филологии. – М. : ИСАА при МГУ, 2006. – Вып. VI. – С. 175–189.
10. Ярцева В. Н. К вопросу об историческом развитии системы языка / Н. В. Ярцева // Вопросы теории и истории языка в свете трудов – И. В. Сталина по языкознанию. – 1966. – С. 68–98.

УДК 811.161.2:801.66(03)

Л. В. Мовчун,

Институт української мови НАНУ, м. Київ

ЛЕКСИКОГРАФУВАННЯ РИМОВИХ ГНІЗД: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Наше дослідження присвячене теоретичним і практичним питанням римографії – обґрунтуванню нового напрямку словникового дослідження римових гнізд на матеріалі поетичних текстів. У статті сформульовані визначення термінів «гніздо», «римова гніздо», дається огляд історії гніздування матеріалу в українських словниках, зокрема у словниках рим. Словник рим, запропонований нами, – принципово новий тип римографічної праці. Це історичний словник-індекс римового гнізда з опорним словом «Україна». Реєстр нашого словника – алфавітний список лексем, з якими компонент «Україна» вступає в реальні римові відношення в поетичних текстах. Вокабула має початкову форму, а стаття є сукупністю паспортизованих римових пар і ланцюгів зі вказівкою на кількість уживань відповідного компонента в текстах. Такий словник відтворює синтагматичні і парадигматичні зв'язки всередині гнізда в синхронії і діахронії. Він показує динамічні процеси, що відбуваються в римових гніздах у сучасній українській літературній мові і сприяє розв'язанню низки лінгвістичних і літературознавчих питань, зокрема дає змогу простежити динаміку римових гнізд у різних аспектах (лексичному, фонологічному, граматичному) та визначити їх кількісні параметри, вивчити лексичний склад римових гнізд, дослідити римостиль поетів, визначити римові кліше тощо.

Ключові слова: рима, римова гніздо, римова пара, римовий ланцюг, словник рим, словник-індекс.

Наше исследование посвящено теоретическим и практическим вопросам рифмографии – обоснованию нового направления словарного исследования рифменных гнезд на материале поэтических текстов. В статье сформулированы определения терминов «гнездо», «рифменное гнездо», дан обзор истории. Словарь рифм, предлагаемый нами, – принципиально новый тип рифмографического труда. Это исторический словарь-индекс рифменного гнезда с опорным словом «Украина». Словник нашего словаря – алфавитный список лексем, с которыми компонент «Украина» вступает в реальные рифменные отношения в поэтических текстах. Заголовное слово статьи имеет начальную форму, статья представляет собой совокупность паспортизованных рифменных пар и цепей с указанием количества употреблений соответствующего компонента в текстах. Такой словарь отображает синтагматические и парадигматические связи внутри гнезда в синхронии и диахронии. и способствует решению ряда лингвистических и литературоведческих вопросов, в частности дает возможность проследить за динамикой рифменных гнезд в различных аспектах (лексическом, фонологическом, грамматическом) и обозначить их количественные параметры, изучить лексический состав рифменных гнезд, исследовать рифмостиль поэтов, определить рифменные клише и т. д.

Ключевые слова: рифма, рифменное гнездо, рифменная пара, рифменная цепь, словарь рифм, словарь-индекс.

Our research is devoted to theoretical and practical questions of rhymography, the grounds of new tendency of rhyme nests vocabulary research based on the material of poetic texts. The article deals with the definition of such terms as «nest», «rhyme nest», the review of material systematization history given in Ukrainian dictionaries, in particular, in rhyming dictionaries. The rhyming dictionary, we offer, is a new type of rhymography work. It is a historical dictionary-index of a rhyme nest in which the main word is «Україна». The list of entries in our dictionary is a list of lexemes, arranged in alphabetical order, in which the component «Україна» is in real rhyme relations in poetic texts. The entry has an initial form. The article is a set of passportized rhyme pairs and chains and indicates the amount of proper components usage in the texts. Our dictionary represents syntactic and paradigmatic ties inside a nest as to synchronic and diachronic consideration. It is called to show dynamic processes which take place in rhyme nest in modern literary Ukrainian and promotes the decision of a number of linguistic and literary questions, in particular, the possibil-